

УДК 007 : 304 : 070

Світлана Белькова

**ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ЖАНРОЛОГІЇ
У СВІТЛІ НЕКЛАСИЧНИХ ТА ПОСТНЕКЛАСИЧНИХ
НАУКОВИХ ПАРАДИГМ**

У статті досліджуються проблеми журналістської жанрології в контексті неklasичних та постнеklasичних наукових парадигм. Аналізуються погляди сучасних науковців на проблеми жанрової визначеності, жанрологічної термінології, жанрової типологізації журналістських текстів.

Ключові слова: неklasична парадигма, постнеklasична парадигма, постмодернізм, конвергенція, синергетика, жанр.

В статье исследуются проблемы журналистской жанрологии в контексте неклассических и постнеклассических научных парадигм. Анализируются взгляды современных учёных на проблемы жанровой определённости, жанрологической терминологии, жанровой типологизации журналистских текстов.

Ключевые слова: неклассическая парадигма, постнеклассическая парадигма, постмодернизм, конвергенция, синергетика, жанр.

The problems of journalistic genology in the context of non-classical and post-non-classical scientific paradigms are studied. The views of modern scientists on the problems of genre definition, genre terminology, genre typology of journalistic texts are analyzed.

Key words: non-classical paradigm, post-non-classical paradigm, postmodernism, convergence, genre.

Посилення впливу неklasичної та постнеklasичної наукових парадигм на журналістикознавчі дослідження є закономірним процесом, що відбувається одночасно з аналогічними процесами в інших галузях соціального знання. Так, у жанрологічних студіях останніх десятиліть центр тяжіння впевнено пересувається у бік суб'єкта, в тому числі суб'єкта, безпосередньо включеного в досліджувану реальність, що є характерною ознакою неklasичного підходу до вивчення будь-якого виду діяльності, в тому числі жанротворчої діяльності журналіста.

Проте найбільш інноваційні підходи до жанрологічних досліджень журналістики пов'язані з впливом постнекласичної наукової парадигми. «Постнекласична модель наукового знання починає зароджуватися в останній третині минулого століття внаслідок усвідомлення вченими гостроти екологічних проблем, широкого розповсюдження нових інформаційних технологій, а також через збільшення масштабів та різноманітності людської діяльності, зміни характеру її впливу на соціокультурне та природне середовище», — стверджує В. С. Стьопін [13]. Постнекласична раціональність, як зазначає А. Є. Лебідь, оперує атрибутивними поняттями синергетики: самоорганізація, варіативність (інколи — поліцентричність) процесів розвитку, спонтанність, постійне перебуванні «на межі» між порядком і хаотичністю, а також «плюралізм прочитання змісту понять і категорій філософії історії й історії, міждисциплінарна орієнтація вченого в соціальних дослідженнях, синтез природничо-наукового й гуманітарного знання» [6, 7]. Філософське осмислення різних аспектів синергетики, принципів її застосування в дослідженнях тих чи інших сфер науково-практичної діяльності людини було представлено в роботах В. І. Аршинова, В. Г. Буданова, А. П. Огурцова, В. С. Стьопіна та ін., сприявши популяризації синергетики як методології вивчення всіх соціальних практик, у тому числі й журналістики.

Некласичні підходи нечасто застосовуються в сучасному журналістикознавстві, так само, як і постнекласичні. Враховуючи певну методологічну несталість пострадянського журналістикознавства, активні пошуки його представниками нових гносеологічних орієнтирів, що лежать поза межами традиційної класичної парадигми, чітку межу між некласичними та постнекласичними підходами провести доволі важко.

Також дослідникам необхідно враховувати існування паралелей між постнекласичною наукою з її методологічним плюралізмом та міждисциплінарністю й філософсько-методологічними настановами постмодернізму, де важливе значення надається таким категоріям, як багатоваріантність, невизначеність, гіперрецептивність. Можна стверджувати, що синергетика й постнекласична раціональність у цілому сприяють легітимізації ідей і принципів постмодернізму, в тому числі гносеологічних. У межах цієї тенденції слід розглядати й журналістикознавчі розвідки останніх часів, присвячені «різним аспектам

взаємопроникнення культурних принципів постмодерну і технологій створення медіа-тексту» [11]. До них належать роботи Н. І. Зражевської, В. Д. Мансурової, С. І. Сметаніної, А. О. Негришева та інших.

Огляд наукової літератури, присвяченої проблемам сучасної журналістської жанрології, засвідчив фактичну відсутність досліджень, які б розглядали жанровий процес у журналістиці у світлі загальнонаукових тенденцій, зокрема, таких, як перехід від класичної до неklasичної та постнеklasичної раціональності.

Метою статті є визначення основних проблемних напрямів журналістської жанрології в контексті неklasичної та постнеklasичної парадигм.

Закономірно, що зміни дослідницьких парадигм вимагають і перегляду існуючих жанрологічних концепцій. На нашу думку, основними проблемними напрямками сучасних досліджень журналістської жанрології є:

— вирішення питання визначеності жанру, меж його усталеності з огляду на трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в сучасному журналістському мисленні й текстових формах його вираження;

— визначення та уточнення критеріїв жанрового поділу й класифікації жанрів.

«У журналістиці, — твердить відомий дослідник В. Здоровега, — під жанром прийнято розуміти усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури» [5, 143]. Таке визначення є, безперечно, ґрунтовним і правильним, проте не відображає здатності жанру до трансформацій, що сьогодні є найбільш актуальною тенденцією жанрового процесу. Так, зокрема, Г. С. Мельник та А. Н. Тепляшина у книзі «Основы творческой деятельности журналиста» наголошують на тому, що «жанроутворення — процес, в якому функціонують структури з ознаками і завершеності, і відкритості» [8, 104]. Це означає, що жанр з одного боку є стійким, незмінним, а з іншого — він не може існувати окремо, у власному вакуумі.

З іншого боку, не можемо залишити поза увагою того факту, що деякі вчені взагалі не виділяють поняття «жанр», натомість вживаючи терміни «текст», «публіцистичний текст», або «медіа-текст», що є свідченням дифузії жанрів у зв'язку з трансформаційними процесами

в ЗМІ, з конвергенцією сучасних інформаційних потоків. Така тенденція є небезпечною, бо «...розмивання жанрових меж може призвести до втрати смаку до жанру, а аморфний твір ускладнює сприйняття аудиторією проблем, ситуацій, які в ньому відбиваються... Текст виконує своє завдання лише в тому випадку, коли він спирається на домінуючі жанрові ознаки, які допомагають досягнути авторові певних цілей» [12, 133]. Останнім часом посилюється інтерес і до медіатерміна «формат», що часто вживається в одному ряду з терміном «жанр». Проведений у кінці 2009 року в Москві семінар «Динаміка розвитку форматів і жанрів у сучасних ЗМІ» за участю провідних російських учених О. Л. Варташової Я. Н. Засурського, Г. Я. Солганика, О. О. Тертичного, Г. В. Лазутіної та інших засвідчив принципову відмінність між цими поняттями. Науковці зійшлися на думці про те, що формат є відносно новим концептом, не синонімічним до поняття жанру, у той час як жанр є загальноновизнаним терміном, хоча й потребує уточнення. Отже, у жодному випадку ми не можемо вживати слово «формат» стосовно жанрів публіцистичних публікацій.

На нашу думку, більш виваженим і таким, що відповідає дійсності, можна вважати трактування жанру, запропоноване російською дослідницею В. Антоновою, яка під журналістським жанром розуміє «стійку одиницю журналістської творчості, виражену в певній формі медіа-тексту, яка має конкретне функціональне призначення та особливі структурно-змістовні характеристики, що у процесі суспільного розвитку, з одного боку, можуть діалектично видозмінюватися, але, з іншого боку, лише вбирати в себе «своєрідність» поточного моменту в різних модифікаційних формах і суттєво не змінюватися» [1, 185].

Актуальним залишається й питання жанрового поділу журналістських творів. Розподіл жанрів журналістикознавства на роди знайшов підтримку у працях В. Здоровеги та І. Михайлина, які на наступному рівні класифікації виділяють жанрові різновиди. Науковець К. Барманкулов обстоює жанровий поділ на підгрупи, В. Ворошилов — на підвиди, Ю. Марущак виділяє жанрові форми. Вплив літературознавчої генології на журналістикознавчу підтримують учені О. Бурліна, В. Шкляр, І. Михайлин, заперечують — Н. Мантуло, Б. Місонжиков та ін. І. Михайлин зазначає: «Унаслідок тривалого історичного розвитку в журналістиці утворилося три жанрові єдності: інформаційна, аналітична та публіцистична. Ми пропонуємо називати їх журналіст-

ськими родами, бо рід — це не що інше, як група жанрів, об'єднаних спільними ознаками» [10, 218]. Учений наголошує на тому, що «присотосувати термінологічний апарат літературознавства до вивчення журналістики цілком правомірно і відповідає напрямкові руху новітньої наукової думки» [там само]. У той же час російський вчений Б. Місонжников наголошує на тому, що «власне журналістські жанри не могли виокремитися із літературного простору внаслідок зміни характеру жанрової стратифікації, оскільки журналістика як самодостатній феномен формувалась на іншому підґрунті, ніж література, незважаючи на їхню глибоку онтологічну близькість» [9, 5].

Застосування синергетичної методології при розв'язанні проблем жанрового поділу й жанрових класифікацій журналістських творів є цілком прийнятним і навіть необхідним, враховуючи активну взаємодію журналістики з іншими соціальними практиками. Як справедливо стверджує О. Голік, зважаючи на вплив художньої літератури, реклами, зв'язків із громадськістю, соціології, психології на функціонування жанрів у пресі, метапредметний рівень стає все більш актуальнішим та пріоритетнішим у дослідженнях. Адже сфера соціальних комунікацій як специфічне середовище людської діяльності передбачає комплексний, багатоаспектний, багаторівневий, міждисциплінарний підхід до вирішення наукових завдань, що постають у царині сучасного жанроутворення та жанровикористання [3, 23]. Тому на сьогодні особливо гостро постала проблема переосмислення наявної жанрологічної термінології та уточнення їх смислового наповнення.

Нарешті, жанрові класифікації журналістських творів, представлені останніми десятиліттями В. Антоною, Л. Кройчиком, О. Тертичним та іншими, демонструють не лише прагнення їх авторів врахувати всі жанрові новації, але й осмислити увесь набутий жанровий досвід з позицій не лише класичної, а й некласичної та постнекласичної методології.

Ознакою активного проникнення некласичних концепцій у жанрологічні дослідження журналістських текстів став підхід до жанрової типологізації, запропонований Л. Р. Дускаєвою. У монографії «Диалогичность современных газетных жанров в аспекте речевых жанров» дослідниця, виходячи з концепції діалогічності М. М. Бахтіна, аналізує види і форми діалогічності публіцистичних текстів, у тому числі вплив активності адресата на настанови автора, та класифікує їх

відповідно до характеру соціального орієнтування аудиторії. Не відмовляючись від традиційної класифікації жанрів, Л. Р. Дускаєва, за спостереженням Г. С. Мельник, «розглядає жанрову специфіку соціального орієнтування, що здійснюється журналістикою та обґрунтовує принципи класифікації газетних жанрів в аспекті діалогічної теорії. Розділяє їх на інформаційні, оціночні та імперативні» [4].

Значним проривом у питаннях журналістської жанрології стала книга «Основы творческой деятельности журналиста» під загальною редакцією С. Г. Корконосенка, в якій Л. Кройчиком в основу жанрової класифікації журналістських текстів (*автор чи не навмисне оминає поняття «жанр», вживаючи замість нього «текст»*. — С. Б.) покладена теза про жанр як «відносно стійку структурно-змістовну організацію тексту, зумовлену своєрідним відображенням дійсності та характером відношення до неї творця» [12, 138]. Л. Кройчик групує журналістські тексти на ґрунті не одного, а трьох таких компонентів: а) повідомлення про новину чи проблему, яка виникла; б) фрагментарне чи ґрунтовне осмислення ситуації; в) прийоми емоційного впливу на аудиторію. На цій підставі він виділяє не три, а п'ять груп текстів:

- 1) оперативно-новинні — замітка у всіх її різновидах;
- 2) оперативно-дослідницькі — інтерв'ю, репортажі, звіти;
- 3) дослідницько-новинні — кореспонденція, коментар (колонка), рецензія;
- 4) дослідницькі — стаття, лист, огляд;
- 5) дослідницько-образні (художньо-публіцистичні) — нарис, есе, фейлетон, памфлет [12, 138].

Одним із найважливіших завдань сучасних жанрологічних досліджень журналістики має стати осмислення результатів конвергентційних процесів, що відбуваються в межах і поза межами масово-комунікаційних практик — журналістики, реклами та ПР — і сприяє утворенню нових жанрових форм. Зокрема, Н. Мантуло акцентує на тому, що результатами конвергенції стали, окрім розмивання жанрових кордонів, запозичення жанрових моделей з інших видів словесності, гібридизація і стилізація [7]. О. Голік, у свою чергу, наголошує на процесах жанрового взаємозбагачення і взаємкореляції [3]. Такі процеси мали позначитися на жанровій системі журналістських текстів і знайти відображення в нових жанрових класифікаціях.

Так, вагомий внесок у журналістську генологію зробив О. О. Тертичний. Його дослідження є яскравим прикладом синергетичного підходу до класифікації журналістських жанрів, яке нараховує при трьох групах жанрів (інформаційний, аналітичний, художньо-публіцистичний) понад 20 їх різновидів. Безперечно, така позиція вченого заслуговує на увагу, оскільки він уперше вводить у понятійний апарат журналістської генології не традиційні для неї жанри (легенда, жарт, гра). З іншого боку, не все те, що розміщують на сторінках преси, є власне журналістським продуктом. Не можуть класифікуватися як журналістські жанри кросворди, які часто друкуються на газетних шпальтах, кулінарні рецепти, програми телепередач, на що вказують опоненти класифікації О. Тертичного. Зокрема, М. Бергер вважає основними недоліками наведеної класифікації включення в структуру журналістики жанрів інших масовокомунікаційних потоків, зокрема PR (аналітичний прес-реліз) та художньої літератури (епіграф, епітафія тощо); подрібнення традиційних жанрів (самостійними є звіт інформаційний та звіт аналітичний); підміну понять, при якій метод журналістської діяльності визнається самостійним жанром (журналістське розслідування, експеримент, прогноз); виділення в межах наявних жанрів невиправданих різновидів на кшталт міні-рецензії, міні-огляду чи міні-історії [2, 9–10].

Ще одним прикладом синергетичного підходу до розв'язання жанрологічних питань сучасної журналістики стало дисертаційне дослідження російської вченої В. І. Антонової, в якому здійснено спробу розглядати інноваційні процеси жанроутворення в контексті трансформаційних процесів сучасних ЗМІ, зокрема регіональних. Дослідниця пропонує свою класифікацію представлених у регіональних виданнях жанрових форм текстів, розглядаючи процес жанроутворення в контексті «сучасних процесів регіоналізації, горизонталізації ЗМІ» [1, 164]. З цієї позиції вона виокремлює: 1) інформаційно-новинні жанри — замітка (розширена, рубрикаційна, автономна), репортаж як традиційна форма новинної інформації (пізнавальний, подієвий), звіт (стенографічний, інформаційний, коментований), інформаційний лист; 2) інтерактивні жанри — інтерв'ю-бесіда, інтерв'ю-полілог, інтерв'ю-діалог; 3) інформаційно-аналітичні жанри — стаття, кореспонденція, аналітичний лист, огляд преси, огляд, коментар, анкета, журналістське розслідування; 4) документально-публіцистичні жан-

ри — нарис, замальовка, есе; 5) сатиричні (креативно-сатиричні) жанри — фельєтон, памфлет, шарж, анекдот, пародія; 6) полісемантичні (гібридні) форми медіа текстів — авторський монолог, змістовно-морфологічні інтерпретації листів, рецензія; 7) рекреативні форми медійних текстів — фрагменти поетичних, прозаїчних художніх творів, кросворди, чайнворди, сканворди; 8) рекреативно-гедоністичні форми медіа текстів — сучасні публікації розважального характеру на кшталт «Все про себе», «Про найсокровенніше», «Він та вона»; 9) рекламно-довідкові публікації — програми телевізійних передач, різні анонси, оголошення, рекламні «заставки» тощо. При цьому авторка зазначає, що для перших шести груп характерне «журналістське оформлення», а в трьох останніх авторське «я» відсутнє.

Звичайно, така класифікація теж є дискусійною. Зокрема, як і в ситуації з класифікацією жанрів О. О. Тертичного, неправильним, на нашу думку, є включення до загальної класифікації нежурналістських матеріалів (які авторка називає рекреативними формами медійних текстів, а також рекламно-довідковими публікаціями), що, на нашу думку, не є доцільним. Але, безперечно, новим кроком у журналістиці стало виділення в окрему групу гібридних (полісемантичних) форм публікацій, а також внутрішньожанрова диференціація, представлена незвичними формами.

На особливу увагу заслуговує також те, що дослідниця активізує в журналістикознавчому науковому обігові концепти «конотація» і «синкретизація». Під конотацією В. Антонова розуміє набуття текстом нових рис, відтінків, змістовно-формальних характеристик (саме завдяки цьому жанри стають поліфонічними) [1, 190]. Синкретичність жанроутворення передбачає злиття елементів жанрових конструкцій в єдину, яка характеризується неподільністю (утворення актуальних сьогодні жанрів-гібридів). Ці термінологічні новації, маючи незаперечну постнекласичну належність, сприятимуть розширенню сучасної жанрової свідомості, обґрунтуванню нових підходів у межах жанрологічних досліджень.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що зміна наукових парадигм приводить до рушійних змін у всіх галузях наукового знання, у тому числі й жанрологічних студіях. Постнекласична раціональність, позначена конвергенцією та синтезом наукових знань, а також впливом постмодернізму, відбилася й у жанрологічних концепціях журналіс-

тики. Основними напрямками наукових досліджень у галузі сучасної журналістської генології мають стати вирішення питання визначеності жанру, меж його усталеності з огляду на трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в сучасному журналістському мисленні й текстових формах його вираження, а також визначення та уточнення критеріїв жанрового поділу й класифікації жанрів. При цьому необхідно враховувати, насамперед, принцип діалогізму, на якому ґрунтується жанрова теорія (і який є свідченням неklasичної парадигми), а також новітні постнеklasичні тенденції, під впливом яких при розв'язанні проблем жанрового поділу й жанрових класифікацій є найдоцільнішим застосування синергетичної методології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антонова В. И. Трансформации типологической и жанровой систем в современной журналистике (по материалам печатных изданий Поволжского региона) : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.01.10 / Антонова Вера Ивановна. — Саранск, 2006. — 242 с.
2. Бергер Н. В. О некоторых тенденциях в развитии жанровой теории / Н. Бергер // Коммуникация в современном мире : [тезисы докл. научно-практ. конф. исследователей журналистики, рекламы и публик рилейшенз, 25–26 мая 2004 г. / под научн. ред. проф. В. В. Тулубова]. — Воронеж, 2004. — 162 с.
3. Голік О. В. Взаємкореляція та взаємозбагачення жанрів : новітні тенденції розвитку журналістської творчості : дис. ... канд. наук соц. комунікацій : 27.00.04 / Голік Оксана Василівна. — К., 2009. — 283 с.
4. Дускаева Л. Р. Диалогичность современных газетных текстов в аспекте речевых жанров : рецензія [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.lenizdat.ru/a0/ru/pm1/c-1022453-0.htm>.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : [підруч.] / В. Здоровега. — Львів : ПАІС, 2004.
6. Лебідь А. Є. Концепція самоорганізації макросоціальних структур та її методологічна роль в осмисленні феномену соціальної революції : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.09 / А. Є. Лебідь. — К., 2005. — 19 с.
7. Мантуло Н. Б. Проблеми жанрової ідентифікації текстів масової інформації // Держава та регіони. — 1998. — № 1–2. — С. 162–168. — (Серія : «Гуманітарні науки»).
8. Мельник Г. С., Тепляшина А. Н. Основы творческой деятельности журналиста / Г. С. Мельник, А. Н. Тепляшина — СПб. : Питер, 2004. — 272 с.

9. Мисонжников Б. Я. Жанры журналистики: предмет и форма творческой рефлексии / Б. Я. Мисонжников // Жанры в журналистском творчестве : [материалы науч. — практ. семинара «Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов», Санкт-Петербург, 19 марта 2003 г. / отв. ред. Б. Я. Мисонжников]. — СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. — С. 3–15.
10. Михайлин Г. Л. Основы журналистики : [підруч.]. — [вид. 3-тє доп. і поліпш.]. — К. : ЦУЛ, 2002. — 284 с.
11. Негрышев А. А. О ситуации постмодерна в дискурсивном пространстве СМИ : к проблеме экологии массовой коммуникации [Электронный ресурс] // Web-журн. — 2005. — № 4. — Режим доступа : URL : http://www.vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v4/v4_ar15.html/
12. Основы творческой деятельности журналиста : [учебник для студ. вузов по спец. «Журналистика» / ред.-сост. С. Г. Корконосенко]. — СПб. : Знание, СПбИВЭСЭП, 2000. — 272 с.
13. Степин В. С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000249/index.shtml>.